

sistem sankja kao filosofska osnova joge

dr ervin baktai

Filosofska osnova joge je takozvani sankja-filosofski sistem. Među ortodoksnim — opšteprihvaćenim — indijskim filosofskim sistemima, tri imaju sasvim istaknutu, osnovnu važnost; oni približno obuhvataju sušinsku sadržinu i ostalih sistema. To su: *vedanta*, *sankja* i *joga*. Joga je poseban sistem, ali u svojoj filosofskoj utemeljenosti upotrebljava sankjino shvatnje. A sankja je: izlaganje unutrašnje strukture stvorenenog, postojećeg sveta, »predračun, nabrajanje« njegovih sastavnih elemenata. Ujedno je ovo i samo značenje reči *sankja*. Sistem sankja ne ide dalje, samo razlaže i rezimira; bavi se isključivo materijalnim svetom, i zato ne razmatra ono što je van materijalnog sveta. U ovom smislu sistem joge (kao i vedenje) prihvata sankjinu sliku, predstavu sveta kao svoju, ali samo kao osnovu za polazište, da bi nakon upoznavanja suštine materijalnog sveta krenuo dalje i svoj pogled uperio na krajnju suštinu. Vedanta već predstavlja neposredno koncipiranje krajnjeg, najkorenitije spoznaje. Ona je već, tako reći, vrhunsko učenje, izložen rezultat, apstraktno sumiranje moguće spoznaje. I naziv to odaje; *vedanta*: kraj Veda, odnosno krajnji zaključak, krajnji rezultat. Ona daje i sažeto izlaganje, na kraju Veda, postojećih tajnih učenja, *Upanišada*.

Vede su najstariji sveti tekstovi hinduizma, i njihov mistično-magični, latentni smisao otkrivaju *Upanišade*, Vedama tek kasnije priklučena objašnjenja. U *Upanišadama* već stvarno nalazimo zajedno sve elemente pomenuta tri sistema.

Ali, dok sankja razlaže samo bitnosti i izgradnju materijalnog sveta, a spoznaju suštinu sumira vedanta, došće je joga *izrazito praktičan put, koji usmerava tražioca iz upoznatog materijalnog sveta u korenito, neposredno opažanje, preživljavanje suštine*. U ovom smislu, ona predstavlja most, prohodnu, čvrsto poduprta spojnu stazu koja iz upoznatog materijalnog sveta vodi doiza materijalnog sveta skrivene sadržine, do korena postojanja.

Indijac, kada se bavi jogom, već neminovno vlada spoznajnim sistemom sankje, što je i razumljivo, s obzirom na sankjino stvarno jedinstvo s opšterazvijenim indijskim viđenjem sveta. Za njega više nisu potrebna razlaganja, objašnjenja i razjašnjenja osnovnih pojmoveva. Zapadnom čoveku, međutim, bezuslovno je potrebno upoznavanje s osnovnim principima i pojmovima, naravno, ako želi pravilno shvatiti jogu.

Zadubljenog Indijca-mislioca ni za trenutak ne zbujuje sankjino učenje, dok se nenaviknuti zapadni um i te kako zbujuje. Iz ovoga proističu pogrešni zaključci ne jednog zapadnog filozofa pri proučavanju sankje. Iz činjenice što se sankja bavi samo konstrukcijom materijalnog sveta i sistemom njegovih sastavnih principa, izvukli su zaključak da je sankja — ateistička, materijalistička, bezožna mudrost! Prošlovekovim zapadnim težnjama ka materijalizmu i bezbožništvu ovo je, tako reći, »dobra došlo«, te ovako jedna od glavnih smerница, do tada smatrana duševno-duhovnom i pobožnom indijskom mudrošću, u celosti bi opravdala njihovo shvatavanje. Teško su se prevarili, samo su obelodanili svoju neinformisanost, neznanje, da njihov toliko cenjeni, logički »izobraženi« zapadni um nije u stanju tako tanano razlikovati, tako oštros i jasno zaključivati kao u indijskoj školi mudrosti očišćeni um. Kada bi se samo malo manje pouzdali u svoj nepogrešivim smatrani, racionalni, pametni sud, setili bi se da sankja ne opravdava ni suvoparni materijalizam, ni bezbožništvo. Mogla bi ih navesti na razmišljanje činjenica da nijedan filosofski učen Indijac ne »čita« iz sankje materijalizam, a još manje ateizam. Jedna od najpoštovanijih svetih knjiga Indijaca, »Bagavad-Gita«, ta indijska apoteoza lične pobožnosti, i sama polazi od sistema sankje; štaviše, i od izvornog hinduizma inače već dosta udaljen budizam, kao svoju, prihvata sankjinu predstavu sveta. Sve ovo dokazuje sankjino stvarno jedinstvo s *kateksohem* indijskim shvatanjem sveta, ali baš ovo, a i korenitije poznavanje indijske mudrosti, moglo bi uticati na zapadne — gore spomenute

— mislioce da shvate: sankja nije ono za šta su je na osnovu prvog utiska smatrali.

Sankja se stvarno bavi samo materijalnim svetom, jer je sebi upravo taj zadatak postavila; prema tome, ona ne opravdava ni materijalizam, ni ateizam, barem ne u toj meri u kojoj, na primer, ni zapadna dela koja rezimiraju prirodno-naučna saznanja ne služe nikakvim dokazima za opravdavanje materijalizma i ateizma, iako u proučavanjima i ne napušta svoje okvire: ne govore o bogu, ili o duhu. Ovo je samo još jedan primer na kakvu čudnu nemamernu prevrtljivost naš um namamljuje taj pust, suvoparan, materijalistički način razmišljanja, koji je Zapad tako dugo i tako gordo smatrao sebi svojstvenim, izvanrednim »dostignućem...«

Ali, i sankja zaključuje nešto čime ne samo što stiže do same granice materijalnog sveta, već i ukazuje na van njega skrivenu suštinu. Jasno i nedvosmisleno ukazuje: duh se — *puruša* — savršeno i krajnje razlikuje od materije (čak i od njegove najfinije pojave), stoji iznad svih zakonitih ispoljavanja materijalnog sveta. Prividna kontradikcija između sankje i vedante je to što sankja, u svom sistemu neobjašnjen, tek kao činjenica spomenuti duh, ne prikazuje tako univerzalno, sveobuhvatno jednim, kao vedanta, već pretpostavlja toliko duhova koliko bića postoje na svetu. Međutim, ovo nije filosofska teorema sankje, pa činjenici duha samo spominje, ne razlaže, ne objašnjava. Za nju, duh je ona granica gde njena proučavanja prestaju. Staviše, pretpostavka o mnoštvu duhova logički proizlazi iz sankjin, samo za materijalni svet važećih razlaganja, jer u materiju zatvorena svest ne može da prodre do pojma univerzalnog jedinstva duha.

Sistem joge označava sledeći korak. U svom gledištu stoji na sankjinim osnovama i prihvata, kao polaznu tačku, čak i pretpostavku o bezbroj duhova. To je sasvim prirodno, jer je njegov zadatak: iz razumom shvaćenog materijalnog sveta prevesti svest do suštine, do prepoznavanja nadmaterijske stvarnosti. I to ne samo do teoretskog prepoznavanja, već do *preživljavanja*, na jeziku za jogu svojstvenom, do »*neposrednog opažanja*«. I zbog toga što drži da nadmaterijska suština pred sveštu jedino onda može zabilistati ako se svest oslobođila od svih ograničenja materijalnosti, savršeno je logično i to njeno shvatjanje da smo sve dotele dok se to ne dogodi primorani na verovanje svedočenju u materiju zatvorenom shvatjanju. Joga je, ponavljamo, praktičan put, a ne polazište. Sâmo stizanje do cilja otkriva u njoj krajnju spoznaju. Ona ne presreće ono što će tek nastati, već korak po korak pokazuje put na čijem će kraju onaj koji ga odlučno, s velikom voljom prede, sam prepoznati, i neposredno, s očaravajućom, neospornom sigurnošću, doživeti univerzalnu činjenicu krajnje stvarnosti.

Zato joga ne objašnjava na teoretski način ono što očekuje »putnikac nakon poslednjeg učinjenog koraka; svu svoju pažnju usredsređuje na sam put, na preduslove i sredstva stizanja do cilja.«

I mudrac koji je učenje joge rezimirao izlaže ovaj put, poput čoveka koji ga je stvarno i prešao; stigao je do cilja, znači zna što govori. Ono što kaže i preporučuje nije izmislio on, već zasniva na pra-svedočenjima dugih redova mudraca i jogija, a i na sopstvenom iskustvu, jer je i sâmo stigao tamo gde oni.

Podeljena su mišljenja oko značenja reči »joga«, ali svi se slažu u tome da je osnova reči sanskrtski *judž*: *sjediniti, sjedinjenje*. Neki smatraju da joga označava bezuslovno »sjedinjenje«, i to sjedinjenje ličnog duha s univerzalnim duhom — što se inače ne sme shvatiti u smislu panteizma! — a neki drugi tvrde da je to u stvari »sjedinjenje« svih duševnih snaga i snage razuma, odnosno njihovo usmeravanje na jedan-jedini cilj. Ovo drugo, u svakom slučaju, tačno pokriva suštinu joginjih metoda, jer je zaista reč o duševnim i razumnim stremljenjima najvećeg stepena. U osnovama, oba su shvatanja pravilna; sanskrtski filosofski jezik ima tu svoju karakterističnu svojstvenost da jedna reč nosi više sadržaja koji osvetljavaju pojmom u više boja. Ovo i te kako otežava precizno prevodenje sanskrtskih filosofskih ili religijskih termina. Postoji mnogo takvih izraza za koje je nemoguće naći potpuno adekvatan izraz u našem jeziku — ali i u bilo kom zapadnom jeziku isto tako — zbog čega se ili mora dati detaljan opis pojma, ili upotrebiti srazmerno najbliži izraz, naravno, uz prethodno izlaganje što se podrazumeva pod tim, ili se, pak, moraju formirati novi izrazi nakon što smo temeljno osvetlili njihovo sadržajno značenje.

»Joga-sutran« (glavna načela joge) naslov je tog filosofsko-praktičnog dela koje služi kao osnova za jogu. To staro sanskrtsko delo je, prema tradiciji, napisao Patandžali. Ali, kao što smo već napomenuli, reč je samo o rezimiranju; sâmo učenje i sistem već stolećima pre toga bili su poznati u Indiji. Tačno vreme njihovog nastanka veoma je teško ustanoviti: lako se možemo prevariti čak i za nekoliko stoljeća, jer stare Induse nisu interesovali vremenski podaci; u tom smislu zanemarili su čak i istoriografiju. Ali, po opšteprihvaćenom shvataju, Patandžalijevo delo je najverovatnije nastalo posle Hrista; međutim, viševekovno stariji veliki epovi — *Mahabharata* i *Ramajana* — pa i isto toliko stare *Bramane* i *Upanišade* — završni delovi Veda, štaviše i budističke tradicije, ukazuju na nesumnjivo činjenicu da su jogu, barem šest vekova pre Hrista, poznivali, negovali i predavalili u Indiji. Ovo je najskromnija

prepostavka, ali je verovatno da je joga, kao i ostala dva sistema, bila poznata još mnogo pre. Buda je i sam stajao na sankjim osnovama, koje su mu služile kao polazna tačka, smatrajući da je ona stremila opštem razumevanju: obraćala se ne samo učenim, već i običnim ljudima; sankja je najverovatnije već tada — u 6. stoljeću pre Hrista — izražavala opšte shvaćanje indijski pogled na svet.

Pregledajmo u krupnim crtama ovo viđenje sveta.

O *akaši*,¹ o vaspeljenju sveispunjajućoj materiji, odnosno o njenoj prirodi, već smo govorili. Njena celokupnost je *Prakriti*, potpunost materijalnog sveta, Priroda, u najobuhvatnijem smislu te reči. U sankjinoj predstavi, pramaterija — *Mula-Prakriti* (»koren Prirode, njena osnovna materija«) je bez početka i kraja; ali ne i u njenim modifikacijama i formama, već u celosti, u ukupnosti, u njenom prvenstvenom, nemodifikovanom (pra)stanju. Kao takva, ona je u neispoljenom, skrivenom, latentnom stanju. Moglo bi se i tako reći da je *akaša* — materija Prakritija, u ovom svom prvenstvenom stanju, još nepokretna, neoblikovana. Do raspleta, može doći jedino ako na nju utiče impuls, pokretačka snaga.

O predušlovu raspleta Prakriti — materijalnog sveta, o prvom impulsu, koji ne pripada materijalnom svetu, sankja ne govoriti. Njegovu bitnost kasnije ćemo razlagati.

Sastavna načela, elemente materijalnog sveta, sankja deli na dvadeset četiri *tatve*, osnovna principa, bitnosti. Polazi iz najfinije, znači iz principa najduševnije osobnosti, i ide dalje prema sve izraženjem zgušnjavanju materije:

1. Već spomenuta *pramaterija* (*Mula-Prakriti*) je osnovna materija, koja u sebi sadrži sve modifikacione mogućnosti, i može se, kao što smo već napomenuli, objasnili, otprilike identifikovati s našim najnovijim saznanjima o materiji, sa zbirom elektrona.

2. *Razum*, prvenstvena samosvest (*budi*); u raspletu materije ne stvara je materijalno načelo, već na nju dejstvujući prvi impuls, ali sama po sebi je već materijalna — finotvarne, duševne — prirode. Pošto je to najuzvišeniji, najvažniji element materijalnog sveta, zove je i *mahatmatva*, »veliko načelo«.

3. *Ja*, svesni Ego (*ahamkara* ili *ahamtaṭva*); prvi nosilac samosvesti, u kome se razum ispoljava; ujedno predstavlja i same daljnog raspleta, oko čega se organski sastav sagrađuje.

4. *Um* (*manas* ili *čita*), prvenstveni, osnovni organ, sredstvo svesti, razmišljanja, kontakta sa spoljnim svetom. Joga mu pripisuje prvenstvenu, najvažniju ulogu.

To su prve, najbitnije, najosnovnije *tatve*, ispoljavaju se ne samo u strukturi jedinke, već i u celom univerzumu. Tako je u jedinstvu bezgranične sveukupnosti sveopštih centralnih razum, koji sveopšte *Ja*, univerzalnu Samosvest, kao centralno seme nosi u sebi, i univerzalno načelo pameti, koje služi sveopštem znanju i izvršenju sveopšte volje. Sankja ih, naravno, samo spominje kao postojeće činjenice, ali ne istražuje iz njih skriveni impuls. Međutim, ako u smislu vedante i to uzmeno u obzir, tada postaje sasvim očevidno da ova sveopšta, dejstvujuća načela mogu biti samo najobuhvatnija, najuniverzalnija, prvenstvena sredstva božja, da bi njegovu univerzalnu volju, centralnu samosvest i sveznanje prenosila u sveukupnost materijalnog sveta.

Sledećih pet tatvi označavaju najfinija, najopštija načela oko semena Ja sagrađenog organskog sistema:

5. *Oblik, forma*; princip koji prvenstveno prati sav rasplet, postepeno sve složeniju sagradnju materije. *Ja*, pomoću u njemu utemeljenog razuma, iz modifikujuće sadržine pramaterije prvo stvara načeln oblik, formu, tako reći kalup, u čijem se okviru odvija daljnji razvitak.

6. *Glas*; nije tu reč samo o glasu govora, već uopšte, o sveopštem principu zvuka, kao o prenosu vibracije koja, prema indijskom shvatanju, u *vibraciji akaše* dolazi do prvenstvenog izražaja; pri talasanju vazduha, već zgasnuti, grubo-materijalni glas, odnosi se prema ovome kao masa gustog tela prema duševnom² telu.

7. *Miris*; shvata se kao sveopšte načelo, kao i glas u navezenom smislu.

8. *Ukus*; opet, kao sveopšti princip.

9. *Oset*; kao i prethodni, u sveobuhvatnom smislu, kao načelna zadatost.

To su pet *tanmatre*, »čisto-materijalni principi«. Kao što oblik nastaje pre, od njega ispunjujuće materijalne građe, tako su ove tanmatre, kao predstlike, fine, duševne tvari sledećih pet načina čuvstva, koji su već gušći izrazi prethodno postojecih zadatosti:

10. *Vid*.

11. *Sluh*.

12. *Mirisanje*.

13. *Davanje glasa, sposobnost govora*.

14. *Pipanje*.

To su pet *djanendrija*, pet »saznajnih organa, svesne veze stvoritelja«. Ne smeju se pomešati s odnosnim organima gustog fizičkog tela, očima, ušima itd., i njima pripadajućim gustim materijalnim konstrukcijama, ali ni s njima povezanim živčano-

-nervnim centrima. Reč je o tatvama, o načelnim sadržajima koji u duševnom telu postoje kao predstlike odnosnih telesnih organa. Indijski način razmišljanja sasvim jasno shvata ovo, zato ga ne sputava ni to što sistem sankje ove »saznajne organe« zove jednostavno prema imenima telesnih organa — oči, uši, nos, jezik, koža. Ali, zato, mi moramo znati šta u stvari sankja podrazumeva pod njima.

Isto tako, prema indijskom shvatanju, treba da zamislimo i sledećih pet organa koji označavaju principe s njima povezanih aktivnosti, njihovu duševnu sadržinu, a ne odnosne delove gustog tela, iako nazivi, prividno, na njih ukazuju:

15. *Govor*, odnosno razumno, namenski upotrebljena aktivnost davanja glasa.

16. *Ruka*, načelna predstika dodira, ščepanja, delanja, za čije grubo telesno prenošenje služi ruka.

17. *Noga*, u stvari načelna činjenica menjanja mesta, kretanja i stajanja; princip koji omogućava oko *Ja* izgrađenom, posebno *stopećem* bicu da do izvesnih granica osamostali sebe, od okolne guste materije, od snage gravitacije.

18. *Organ izlučivanja* (eliminacije), kontrolni i usmeravajući princip eliminacije potrošenog materijala gustog tela.

19. *Organi oplođavanja*; isto, kao i prethodni, u načelnoj bitnosti, kao osnovni principi dvopolnosti i kao duševnotesne predstlike funkcije oplođavanja.

Ove poslednje tatve su »organi aktivnosti« — *karmendrijak*, jer kroz aktivnosti spolja usmerene stvaraju vezu s materijalnim svetom.

Ovih devetnaest do sada nabrojanih osnovnih elemenata možemo zamisliti kao zajedničke činitelje finotvarnog, duševnog tela, u kojem, znači, s načelnim, predstilkovim obeležjem, postoji sve što u organizmu i funkcijama gustog tela na opipljivim, grubljim način dolazi do izražaja. Gusto telo je, prema tome, najzgusnutija materijalna površina »predstilkovnog tela«, odnosno duševnog tela. Ovo nam, ujedno, daje i objašnjenje zašto nam se grubo-telesni organi čine tako složenim: videli smo koliko je jednostavna, nadublja, najprvenstvenija struktura materijalnog sveta i kako postaje sve složenija, već prema intenzitetu zgušnjavanja; na najgušćem stepenu atomi i molekuli se već, kroz mogućnosti bezgranične raznovrsnosti, povezuju međusobno. Telesni organi koji predstavljaju neposrednu vezu s ovakom nastalom, veoma složeno izgrađenim materijalnim okolnostima, neminovno se prilagođavaju svojim zadacima i na odgovarajući način utelovljaju u složenu kompleksnu konstrukciju. Ali ovo više nije *tatva*, nije suštinska principijelnost, samo je sredstvo, oruđe, sporedno nešto. U njima, odnosno kroz njih ispoljena razumna, izvanredna aktivnost nije njihova, već se u njima koreni kao predstika, osnova služećim, finijim, duševno-telesnim »organima«. Zato u izgradnji gusto-materijalnih oblika sankja više ne odvaja pojedine organe ili telesne komplekse, već kao tatve nabraja ona grubo-materijalna načela od kojih se u stvari one sagrađuju:

20. Zemlja.
21. Voda.
22. Vatra.
23. Vazduh.
24. Fter (akaša).

Jasno je da se i ovde radi o sumiranom, načelnom shvataju, kao i do sada, kod svih tativi. Nazivi nose uopšteniji sadržaj; pralelementi su to, kako su ih starovekovni mudraci i alhemičari tumačili; izražavaju razne stepene zgusnutosti materije, kako se u svemu pojavljuju. Kada bismo ih naučnije hteli opisati, tada bismo govorili o čvrstim, tečnim, u stanju žestokksidacionim, gasovitim i eterškim pojavama materije. »Pralelementi« su, međutim, mnogo opštiji nego što bi mogli pretrpeti sećanja moderne prirodo-naučnosti. Bez obzira na bilo kakvo naučno razotkrivanje, oni stalno ostaju stvarna ispoljavanja, jer, na primer, stalna, očevidna činjenica vatre mnogo više kaže od naučnog opisa procesa koji se u njoj odigrava. Ljudski govor je i dan-danas sačuvao uspomenu na neposredno, prvenstveno shvatanje, i iz jezika se više nikada neće moći izbrisati izražaj doživljaja koji na sadržaj »pralelemenata« upućuje; kada, na primer, u prenosnom smislu govorimo o vatri, izrazi: »u duhu rasplamsala vatra«, »ražaren gnev«, »plamteni od ljubavi« itd., dirljivo ukazuju na opštu, načelnu pojavu elementa vatre, van preciznih granica fizičkih ili hemijskih procesa. Ove poslednje nabrojane tafte obuhvataju sve moguće pojavnje oblike materije, od najguščeg, najgrubljenog, pa sve do najfinijeg, najduševnjeg stepena.

Ovako tumačeno, akaša je najprimarniji elemenat, vazduh je sledeći finiji sadržaj — kao akašin najneposredni omotač u gusto-materijalnom svetu. Sledeci su svi, redom, gušće pojave i omogućavaju stvaranje sve složenijih struktura.

Naša čulna opažanja skrojena su prema gusto-materijalnom svetu i zaista prenose našoj sveti osetljivo obeležje pralelementa: akašu, kao prvenstvenu materiju, veoma fine vibracije, ne umemo osetiti neposredno, ali duševno telo ostaje s njom u stalnoj vezi; vazduh i uopšte gasovita materija je već osetna, kao laka, u normalnim okolnostima skoro neuhvatljiva materija: činjenica vatre već daje oštiri osjet, iako je u pravom smislu reči još »neuhvatljiva«; voda, odnosno tečno stanje materije već je neposredno osetljivo, ali još uvek osećamo njenu razlikujuću, lakšu bitnost; zemlja, odnosno čvrsto stanje, već očigledno napinje tvrdu otpornost našoj osetljivosti, pošto je najgušća materijalna pojava.

Krug tativi je pun. Videli smo njegov polazak iz pramaterije i povratak isto do nje, do akaše. Ali, sankja, osim ove dvadeset četiri tafte, poznaje još jednu, već pomenutu *purušu*, duh. Njegovo postojanje najodlučnije naglašava. Istimče da se *puruša*, u svakom pogledu, u svojoj najdubljoj suštini, razlikuje od materijalnog sveta; ne učestvuje u njemu, od njega je potpuno nezavisna, samostalna, svojstvena činjenica. Videli smo, sankja ne raspravlja ni o čemu što ne pripada materijalnom svetu, ali time što nesumnjivo činjenicu *puruše* jasno prihvata kao svoju, isključuje mogućnost da u njenom sistemu vidimo sirovu, materijalnu načelnost, kao prema zapadnom opisivanju: »materija je sve« i »van materije ničeg nema«.

Dovde traje sistem sankja, na kojem se i shvatanje joge gradi. Naravno, ovde smo se bavili samo upućivanjem na konstrukciju materijalnog sveta, a ne i detaljima sankjine mudrosti, koji se izgrađuju na bazi tativi. Ovoliko je dovoljno da bi se učenje joge shvatilo.

(Odlomak iz knjige »Trijumfalna jogi», Budapest, 1942)

Preveo: Ferenc Ćik

NAPOMENE:

¹ Materia je jednorodna, homogena supstanca čije je nemodifikovano pranje nedohvatljivo i neposredno neosetljivo — tvrdi hiduizam, i ovu pru ili univerzalan, osnovnu materiju zove — AKASA.

Znamo da se materijalni svet sastoji od izvesnog broja elemenata i da granicu krajnje hemijske deljivosti elemenata označava aktom. Atomi se razlikuju; drukčiji je atom gvožđa od vodonika. Međutim, ako posmatramo osnovnu konstrukciju atoma, njihova je, zasada konačno shvaćena, unutrašnja struktura. Sastoje se iz sičušnih čestica, iz elektrona koji kruže oko atomskog jezgra. Razliku između elemenata čini broj i način kruženja — tih ianče jednakih čestica — elektrona oko jezgra. Stigli smo, dakle, do jednorodne akaše koja više nije pretpostavka već prepoznata činjenica. Atomsko jezgro se u štini ne razlikuje od elektrona: odudara samo njen naboj, odnosno način dobijanja pokretničke snage.

Akasa je sveispunjajuća, univerzalna sadržina iz koje nastaje sve što se materijom može zvati, svaka u materijalnoj formi izražena pojava. Akasa sa materijom neprekrtivošću, nemodifikovanostu ne može da igra ulogu u svetskim životnim tokovima jer one nastaju baš iz razloga što akasa pokreće univerzalna centralna, životizvorna snaga.

² U našem jeziku pojmovi duha i duše nesigurne su sadžine. Prema hrišćanskoj terminologiji, *duh* izražava besmrtnu, od Boga rezultujuću, bestelesnu činjenicu. U odnosu na duh, duša je već nešto sekundarno, jer je njen pojam u uskoj povezanosti s fizičkim telom.

Indijsko shvatanje oštro razgraničuje pojmove duha i duše. Duh, kao što smo pomislimi, izražava nadmaterijalnu stvarnost, a duša, tačnije duševno telo, poistovećuje se s telom, odnosno označava njeno načelno, predstavljivo obeležje. Nije tu reč o trializmu. Grubo telo je duševno telo, tačnije, »gusto telo« i »fino telo« nisu dva, u suštini, različita pojma. U stvari, oni zajedno označavaju jedinstveno telo. Gesto telo je samo zgusnuta površina finog, duševnog tela. Znači, reč je o dualizmu tela i duha, a duša se tu ne meša kao reča, samostalna činjenica.

prava pozornica diše

boro drašković

Pozorišni plakat

Pred nama crvenasta svetlost u kojoj se, u raznim pravcima, kreću ljubičaste senke ljudi. Neko čudno zbivanje ujedinjuje ovu masu koja prelazi obojeni paralelogram. Plakat umetnosti koja iščezava poput krugova na vodi.

Pozorišni plakat je osoben deo pozorišne predstave. On je najpre mamac i obaveštenje, poziv na pustolovinu, a zatim ostatak, trag, često jedini trag te iste prohujale svetkovine. Za onoga ko je video predstavu, plakat je »skladište uspomena«, a za onoga koji nije — vrata neodgonetnog izazova.

U visprenom plakatu je, bez ostatka, upisana predstava. U tom promenljivom okviru sažeta su glavna njena značenja. Slično naslovu, on je »magična formula« dela.

Plakat je teorema predstave, njen slovni i ikonički znak, ali on često označava i tumači ne samo jednu predstavu, nego i čitav jedan izabrani prostor i vreme. U to se uveravamo gledajući Mukin plakat koji objavljuje predstavu Sare Bernar u »fin de siecle«, plakat Majakovskog za *Misteriju Buff*, tu »herojsku epsku i satiričnu sliku naše epohe«, afiš Jana Lenice iz Bergovog *Voceka*, onaj zagonetni evropski plakat iz predstave po Kafki ili psihodelički papirni zid koji vas sačekuje u Grinič Viliđu.

Plakat je znak. Kao udarac tam-tama ili dimni signal. Kao trenutak brodskog sporazumevanja. To je prvi i pravi početak komunikacije gledaoca i glumca: otkrivanje budućeg jezika kojim će se sporazumevati.

Plakat je često ulazna kapija predstave. U našoj civilizaciji koja nas uči da u svemu otkrivamo znak i značenje, u toj neizmernoj galaksiji znakova, kojih, na ovaj ili onaj način, podležemo, mitologija posteru uopšte, a onoga koji se bavi umetnostima posebno, zauzima u svakodnevici ne manje važno mesto od mitologije saobraćaja i jela.

Jedna pronicljiva semiotika plakata lako bi utvrdila njegovo višestruko značenje: psihologiju plakata, sociologiju plakata, njegov odnos prema stvarnosti, njegovu politiku, etiku i estetiku...

Plakat je deo telesnosti predstave i iskaz njenog duha, njen detalj, ali i svoja sopstvena celina. Podležemo njegovom pismu, tehničici, njegovom grafičkom obliku, njegovoj celokupnoj likovnosti. On je interpretacija predstave koju odano zastupa. On je predstava u obliku tajanstvene šifre ili ekstrakta: u njemu se, odjednom, vidi predstava — njen vremeprostorni sled u jednom pogledu. Plakat je, zapravo, predstava koja se, umnožena, igra van pozorišta, proglašavajući za pozornicu sav dostupni svet na koji se lepi.

Konac veka pati od pomanjkanja izrazitih ličnosti. U svetu u kojem ima malo ljudi koji dobro peku hleb, koji dobro vode politiku, koji dobro igraju fudbal, ne iznenađujemo se ako se nekome učini da je oskudica i u ljudima koji prave dobro pozorište.

Piter Bruk piše da kad se, posle izvesnog vremena, vraća nekom uzbudljivom pozorišnom iskustvu, u svom pamćenju nalazi urezalu njegovu »srž: dvojica skitnika pod drvetom, troje ljudi sa stolom u paklu, starica što vuče kola...« U predstavi *Majka Hrabrost* Ričarda Šeknera, međutim, nekoliko stvari iznenade gledaoca: pre svega, Ana Firling bez kola, što se jedva dâ zamisliti, manje ili više uspešno zamenuju ih nizovi konopaca, nekakve padobranske veze, čekrci, kuke i sam pokret glumaca. U dugačkoj pauzi predstave deli se vojnička čorba — reditelj veruje da zajedničko jelo zblizava koliko i sama gluma. Sledeci sopstvene pronalaska »enavremenitalnog teatra« (čiji je, prema Šeknerovoj knjizi, »priči scenski princip da kreira i upotrebi prostor«, dok je »samo pozorište deo šireg okruženja van teatra«), glumci, a i sam reditelj, posle svake scene upozoravaju gledaoca gde će igrati sledeću, pa svako iznova traži najbolje mesto za učestvovanje u predstavi.

U jednom trenutku, glumci izlaze i igraju pred vratima, gledaoci ostaju: jedno vam je rame na ulici, drugo u garaži, nekakav pas zatvoren u automobilu zavija upravo u trenutku kad ga Majka Hrabrost čuje u komadu, policijske sirene iz Soho potcrtajuču namenu predstave da dokaže politiku izpacenosti rata i »biznisa«. Učini se, načas, da je pronađen ključ za rešenje ovog »nepostojanog« V — efekta. Ruševine večnog